

УДК 347.1 (043.2)

МАТЕРІАЛЬНІ І ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ОХОРОНЮВАНИХ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Бігняк О.В.

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті досліджуються особливості пов'язані з захистом охоронювального законом інтересів у корпоративних відносинах. Визначається зміст охоронювального законом інтересу учасників корпоративних відносин, його специфічні риси та межі захисту такого інтересу в разі його порушення. На підставі аналізу загальнотеоретичних положень цивільного права визначена правова природа даних категорій, перелік підстав для виникнення права на захист, матеріально-правовий та процесуальний правовий зміст даних категорій з врахуванням особливостей корпоративних правовідносин.

Ключові слова: охоронювальний законом інтересів, суб'єктивні права, корпоративні відносини, господарські товариства, акціонери, засновники, учасники, корпоративний конфлікт, корпоративне управління.

Постановка проблеми. Захист охоронювальних законом інтересів учасників корпоративних відносин є не менш важливим питанням ніж захист суб'єктивних корпоративних прав. Однак, питання захисту охоронювального законом інтересу викликає дискусію як науковців, так і практиків у зв'язку з невизначеністю у законодавстві зі змістом правової категорії «охоронюваний законом інтерес», можливістю існування законного інтересу не опосередкованого суб'єктивним правом та проблемою у виявленні на практиці у чому полягає порушення «охоронюваного законом інтересу», його характер та в яких межах він може захищатися.

У матеріальному та процесуальному праві підхід до захисту охоронювального законом інтересу має певні відмінності, що пов'язано з усталеним підходом до тези – все що підлягає захисту є суб'єктивне матеріальне право. У процесуальному праві навпаки, не все що підлягає захисту є суб'єктивне матеріальне право, акцентуючи увагу на можливість захисту й законних інтересів також. Між тим, право на захист пов'язане із порушенням не тільки суб'єктивних корпоративних прав, а й законних інтересів, які у свою чергу можуть становити самостійний об'єкт судового захисту оскільки інтерес не входить в зміст суб'єктивного права та може бути опосередкований суб'єктивним правом.

Метою цієї статті є дослідження особливостей пов'язаних із захистом охоронювального законом інтересів у корпоративних відносинах, визначення ключових характеристик за допомогою яких буде з'ясований зміст охоронювального законом інтересу учасників корпоративних відносин та зрозумілі межі захисту такого інтересу в разі його порушення.

Стан дослідження. Враховуючи, що інтерес це соціологічна категорія та досліджувалася філософами, економістами на протязі довгих років, актуальною стала вона і для правників у зв'язку з введенням даної категорії в законодавчі акти. Однак на сьогодні дискусія щодо законного інтересу набула глобальності у зв'язку з появою нових відносин, їх комплексним характером, наявністю приватних і публічних інтересів та необхідністю виведення нової сучасної концепції стосовно правової природи охоронювального законом інтересу з врахуванням особливостей корпоративних прав. Безумовно залишаються цікавими та вагомими дослідження Гукасяна Р.Є., Чечота Д.М., Гурвича М.А., Мотузова Н.І., Грибавнова В.П., одні з яких відстоювали матеріально-правову концепцію, інші процесуально-правову концепцію аналізованого феномену, при цьому були випадки у яких виключалися можливості захисту інтересів. Так Чечот Д.М. вказував ін-

тересів які захищаються законом не існує, окрім суб'єктивних прав [1, с. 43].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Між тим, сучасний підхід запропонований російським дослідником Кляусом М.В. направлений на двояку правову природу законного інтересу, що полягає у поєднанні матеріального та процесуального аспектів у категорії «законний інтерес». Аргументована така позиція тим, що право на судовий захист порушених або оспорюваних законних інтересів включає в себе право на звернення до суду за захистом і право на задоволення звернення про захист законного інтересу [2, с. 6].

Венедиктова І.В. ототожнюючи законний інтерес і охоронювальний законом інтерес розглядає його як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти певні дії чи, навпаки, утримуватися від них, що знаходиться в правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється в формі дозволеного домагання і реалізується в конкретному правовідношенні [3, с. 224].

Харченко Г.Г. аналізуючи рішення Конституційного суду України від 1 грудня 2004 р. По справ № 1-10/2004 доходить до висновку, що охоронювальний з боку закону інтерес має речовий характер, інтерес може бути якщо і не підставою, то принаймні передумовою виникнення речового суб'єктивного права у особи [4, с. 178].

На поєднання об'єктивного та суб'єктивного в категорії інтерес наголошує Сліпенчук Н.А., зазначаючи, що інтерес, як об'єктивне явище існує незалежно від волі і свідомості суб'єкта корпоративних відносин, а суб'єктивність проявляється в усвідомленні інтересу в процесі його реалізації [5, с. 162].

Мікуліна М. досліджуючи співвідношення законного інтересу та суб'єктивного права вказувала, що основною відмінністю між ними є різні правові дозволи, тобто реалізація суб'єктивного права – це дозволена можлива поведінка (правова можливість), а реалізація законного інтересу – дозволена спрямована поведінка. При цьому, авторка зазначала, що реалізація законного інтересу за характером одночасно і вимоги щодо володіння конкретним соціальним благом, і вимоги до конкретних осіб (певної поведінки чи утримання від певних дій) може визначатися як сподівання на здійснення запланованого [6, с. 25].

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на загальні теоретичні напрацювання щодо правового явища «охоронювальний законом інтерес», для практичної реалізації захисту законного інтересу як взагалі, так і захисту законних інтересів учасників корпоративних відносин безпосередньо невіршеними залишаються питання співвідношення інтересів корпорації та інтересів носія корпоративних прав та способів захисту корпоративних інтересів. Отже, захист охоронювального законом інтересу учасників корпоративних відносин на практиці має певні труднощі, які викликані в першу чергу потребою у розмежуванні інтересів, що опосередковані суб'єктивним правом та ті які ним не опосередковані. Так як саме від цього в подальшому буде залежати вибір способу захисту та як наслідок дієвість юрис-

дикційної форми захисту. Адже слід погодитися з думкою Харченка Г.Г., що способів захисту інтересу поза суб'єктивного права об'єктивно буде значно менше, адже менше буде реальних життєвих випадків коли цей інтерес дійсно буде підлягати захисту з боку закону [4, с. 177].

Дослідження питання захисту інтересів в корпоративних правовідносинах лежить в площині специфічних характеристик суб'єктивних корпоративних прав та корпоративних відносин, які є формою реалізації норм корпоративного законодавства. У корпоративних правовідносинах є дві групи суб'єктивних корпоративних прав: майнові та особисті немайнові права, окремі з них опосередковують корпоративний інтерес, інші існуючи самостійно все ж таки пов'язані зі статусом «акціонер», «засновник», «учасник».

Як зазначалося, термін «законний інтерес» було введено законодавцем достатньо давно, на сьогодні ця категорія вживана першою статтею Господарського процесуального кодексу України, статтею четвертою Цивільного процесуального кодексу України, статтею першою Кодексу України про адміністративні правопорушення, статтею другою Кримінально-процесуального кодексу України. Категорія законного інтересу знайшла своє закріплення в проекті Концепції розвитку корпоративного управління в Україні, з позиції дотримання законних інтересів зацікавлених осіб підчас формування та зміни розміру статутного капіталу (фонду) товариства; придбання та реалізація акціонерним товариством акцій власного випуску; реорганізації та ліквідації акціонерного товариства; реалізації соціальних та екологічних програм розвитку товариства й регіону [7].

Враховуючи, що жоден з перелічених нормативно-правових актів не надає визначення «законному інтересу», у 2004 році Конституційний суд України у справі N 18-рп/2004 від 01.12.2004 року за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) було розтлумачено, що поняття «охоронюваний законом інтерес» треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, яке є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [8]. При цьому Конституційний суд зазначив, що акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства. Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі і третіми особами прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатись тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом [8].

Отже, такий підхід законодавця дозволяє вести мову про комплексну правову природу «охоронювального законом інтересу», а саме про матеріально-процесуальну концепцію. Між тим, аналіз судової практики з приводу корпоративних спорів дозволив дійти висновку, що в більшості судових рішень змістовно використовуючи словосполучення «захист законного інтересу» по суті вирішують питання захисту корпоративних прав. Такий стан речей обумовлений проблемою пов'язаною з характером корпоративного інтересу, його специфікою, що обумовлена особливим положенням учасників корпоративних відносин, зв'язками учасників (акціонерів) з товариством, органом управління юридичної особи, умовною, а в певних випадках прямою їх залежністю.

Розбіжність інтересів власників корпоративних прав, корпорації, органів управління пов'язана з суб'єктивною природою економічних суб'єктів та їх збалансування пов'язується з ефективним корпоративним управлінням. Між тим, коли за захистом законного інтересу в корпоративних спорах звертаються до господарського суду з'ясуванню підлягає питання статусу учасника товариства, розмежування права та інтересу, межі законного інтересу, можливі способи його захисту, з'ясування дисбалансу інтересів товариства та учасників та оцінка цього інтересу з позиції індивідуального та загального інтересу. Адже, проблема захисту законного інтересу в корпоративних спорах викликана в першу чергу відсутністю норм корпоративного законодавства, якими б визначались інтереси, по друге складною структурою корпоративних правовідносин та складністю в розмежуванні суб'єктивного права та законного інтересу. Беззаперечно носієм законного інтересу в корпоративних спорах є власник корпоративних прав, предметом захисту є його власний інтерес, який безумовно пов'язаний з інтересами товариства та усвідомлення якого проявляється при реалізації корпоративних прав.

На сьогодні в корпоративних спорах захищаючи суб'єктивне права разом захищається й законний інтерес, тому важко знайти рішення суду, яке б містило розкриття змісту законного інтересу. Незважаючи на те, що ще в 70-х роках Лукасян Р. довів про можливість самостійного існування законного інтересу від суб'єктивних прав, в корпоративних відносинах у виключних випадках законний інтерес не опосередкований корпоративними правами. Це поодинокі випадки, а саме наприклад звернення учасника товариства до суду з вимогою про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку з його виходом. Моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства. Між тим, якщо товариства не вчиняє жодних дій у зв'язку з поданням відповідної заяви, то в даному разі порушуються не права вибувшого учасника, а його інтереси, які не залежать від корпоративних прав, так як статус учасника товариства особа втратила з моменту надання відповідної заяви.

Отже, корпоративний інтерес існує об'єктивно, не залежить від свідомості власника корпоративних прав, однак опосередкований корпоративним

правом та залежить від пріоритетів вибору внутрішніх управлінських рішень. Так, на практиці непоодинокі випадки необхідності надання судового захисту інтересам власника корпоративних прав, які виступають на захист законних інтересів товариства. Однак, можливість захисту порушеного корпоративного інтересу самого товариства та власне інтересу акціонера (учасника) за допомогою похідного позову на сьогодні діючим законодавством не передбачена. Між тим доцільність запровадження інституту похідного позову доведена практикою, адже виконавчі органи господарського товариства своїми діями завдаючи шкоду товариству через вилучення прибутку, вимивання активів, цим самим порушують суб'єктивні права та інтереси його учасників (невплата дивідендів, зниження капіталізації товариства), при цьому блокують спроби оскаржити такі дії та захистити свій власний інтерес, який має тісний зв'язок з інтересами товариства.

В акціонерному товаристві інтерес акціонера реалізується як безпосередньо через здійснення акціонером корпоративних прав, так і опосередковано – через діяльність самого товариства, учасником якого він є. Тому ситуація при якій інтереси того чи іншого акціонера вступали в конфлікт з інтересами не тільки з інтересами інших акціонерів, але й товариства в цілому, або його виконавчими органами є очевидною. Підтвердженням даної тези слугує приклад прийняття загальними зборами рішення про невиплату дивідендів, а направлення засобів на розвиток товариства, або консолідація акцій, або конвертація акцій в акції іншого типу і т.д. В таких випадках інтереси учасників корпоративних відносин захищаються за допомогою внутрішньо-корпоративних механізмів (загальні збори, наглядова, рада, ревізійна комісія, і т.д.), компетентних державних органів (Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет України), господарського суду.

Межі охоронювального законом інтереси в корпоративних відносинах, незважаючи на відсутність в законодавстві норми, якими б вони визначалися залежать від організаційно правової форми товариства, розміру частки учасника товариства в статутному капіталі, співвідношенні корпоративного інтересу товариства та власного інтересу акціонера (учасника). Така позиція аргументується тим, що в залежності від кількості акцій, що перебувають у власності акціонерів, їх інтереси, що об'єднуються в отриманні прибутку мають і відмінності, а, отже, акціонери повинні мати і різну ступінь впливу на діяльність товариства, різну ступінь контролю над виконавчими органами товариства. Оскільки права акціонерів відрізняються в своєму обсязі по відношенню до товариства відповідно, відрізняється й характер порушень прав та інтересів дрібних і великих акціонерів. При цьому, охорона законного інтересу носіїв корпоративних прав не повинна виступати самоціллю та відособлюватися від інтересів самого товариства.

Висновок. Таким чином охоронювальний законом інтерес у корпоративних спорах визначається правовим положенням учасників корпоративних відносин, опосередкований корпоративними правами, залежить від обсягу корпоративних

прав власників, від пріоритетів вибору внутрішніх корпоративних управлінських рішень та визначаються сукупністю корпоративних зв'язків. Мотиваційна складова законного інтересу у корпоративних відносинах це усвідомлене прагнення

до користування матеріальним або нематеріальним благом, коли настає перехід об'єктивного в суб'єктивне, що визначається умовами корпоративних відносин, які регулюються корпоративним законодавством.

Список літератури:

1. Чечот Д.М. Суб'єктивное право и формы его защиты. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968 г. – 71 с.
2. Кляус Николай Валерійович. Законний інтерес як предмет судового захисту: автореферат на присудження вченого ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність 12.00.15 – цивільний процес; арбітражний процес. – Новосибірськ, 2007. – 26 с.
3. Венедіктова І.В. Методологічні засади охоронювальних законом інтересів у приватному праві: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с.
4. Харченко Г.Г. Правова проблематика захисту інтересу в цивільному праві України. Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 175–179.
5. Сліпенчук Н.А. Щодо поняття корпоративного інтересу. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин : зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва ; редкол.: О.Д. Крупчан [та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – 168 с.
6. Мікуліна Марина Законні інтереси та суб'єктивні права: потенціал можливостей // Підприємство, господарство і право. – № 3. – 2010 р. – С. 25–26.
7. Проект Концепції розвитку корпоративного управління в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/169/85_4.doc.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): рішення Конституційного суду від 01.12.2004 р., № 18-рп/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – Ст. 67.

Бигняк А.В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

МАТЕРИАЛЬНЫЕ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ОХРАНЯЕМЫХ ЗАКОНОМ ИНТЕРЕСОВ УЧАСТНИКОВ КОРПОРАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В статье исследуются особенности связанные с защитой охраняемого законом интересов в корпоративных отношениях, определяется содержание охраняемого законом интереса собственников корпоративных прав, специфические черты и границы защиты такого интереса в случае его нарушения. На основании анализа общетеоретических положений гражданского права определена правовая природа данных категорий, перечень оснований для возникновения права на защиту, материально-правовой и процессуальный правовое содержание данных категорий с учетом особенностей корпоративных правоотношений.

Ключевые слова: охраняемый законом интерес, субъективные права, корпоративные отношения, хозяйственные общества, акционеры, учредители, участники, корпоративный конфликт, корпоративное управление.

Bignyak O.V.

National University «Odessa Law Academy»

LEGITIMATE INTERESTS' PROTECTION OF CORPORATE RELATIONS PARTICIPANTS: MATERIAL AND PROCEDURAL ASPECTS

Summary

The article deals with the peculiarities connected with the protection of the law interests in corporate relations. The content of the protection law of the interest participants in corporate relations, its specific features and limits protection such interest in case of violation it are determined. The legal nature of these categories, a list of grounds for the right of defense creation, the substantive and procedural legal content of these categories have been determined on the basis on analysis of the civil law general theoretical provisions, taking into account the peculiarities corporate legal relations.

Keywords: protection of interests law, subjective rights, corporate relations, business partnerships, shareholders, founders, participants, corporate conflict, corporate governance.